Original scientific paper

Kovács Teréz

PARASZTI GAZDÁLKODÁS ÉS ÉLETMÓDVÁLTOZÁS SZENTMIHÁLYON*

A bánáti Szentmihály (Mihajlovo) benépesedése Bálint Sándor szerint 1796-ban, Kis Izsák birtokos idejében kezdődött meg. A múlt század negyvenes éveiben a földesúr már Kiss Ernő – az aradi vértanúk egyike – volt. A falu az eleméri uradalomhoz tartozott. 1852–1856 között a sövényházi Pallavicini uradalomból számos nincstelenné vált dohánykertész-család költözött a faluba.

Művelődéstörténeti szempontból mindenképpen kiemelkedő szerepe volt Jakob Gyula plébánosnak, aki 1910-ben templomot építtetett, 1912-ben pedig Kisgazdakört alapított.

Szentmihály egészen az 1946-os földosztásig egy nagyon szegény uradalmi falu volt. A szegénység még ezután is jó két évtizeden át jellemezte a lakosságot, amit utána rendkívül gyors meggazdagodás követett. Az alábbi tanulmányban ezt a gazdasági folyamatot és előzményeit kíséreljük meg bemutatni. E folyamat eredményeként átalakult a paraszti gazdálkodás és életmód, korszerűbb vállalkozói gazdálkodás és városias életmód váltotta fel.

1. A falu és a lakosság főbb demográfiai jellemzői

Szentmihály lakosainak száma a második világháború után minden népszámlálás alkalmával 1300 lélek körül alakult. A hatvanas években a lakosok száma 11%-kal csökkent. Az utolsó 1981-es népszámlálás e folyamat megállását jelzi.

A lakosság több mint 90%-a magyar nemzetiségű. A településen nincsen egyetlen vállalat sem. 1981-ben 195-en voltak munkaviszonyban. Ennek fele helyben dolgozott, fele Zrenjaninba ingázott. Az aktív lakosság másik része a mezőgazdasági magánszektorban kereste meg a kenyerét. A zrenjanini piacot főleg ők látták el zöldségfélével. Terményeiket Kikinda, Újvidék, Belgrád, Melence, Törökbecse piacaira is eljuttatták.

A még jelenleg is döntően agrárfalu 1963-ban kapott villanyáramot. Most

* A pályázat második díjas pályaműve.

már szinte minden utcája – helyi járulékból – ki van aszfaltozva, 105 házban van telefon. A világgal összekötő műútja (1971-ben épült) azonban olyan keskeny, hogy csak egyirányú közlekedésre alkalmas. A szembejövő forgalom számára helyenként kitérők vannak. A nyolcvanas évek közepén a falut egy vegyesbolt látta el. A gyakori Zrenjaninba, illetve ahogyan ők mondják, városba járással megoldját a bevásárlást.

1962-ig csak öt osztálya volt a helyi általános iskolának, azóta nyolc osztálya van. Az 1960-as évek elején 30–40 diák volt egy évfolyamon, jelenleg 11–14. 1981-ben 64 középiskolás és 10 egyetemi, illetve főiskolai hallgató élt a faluban.

1984 nyarán kérdőíves felmérést végeztünk. A megkérdezett a családfő, azaz a család legidősebb férfi tagja volt. Ehhez felhasználtuk a helyi közösség legutolsó szavazólistáját. Így megtudtuk, hogy a faluban 369 család él. Először felkerestünk minden olyan családot, amelyben a családfő 75 évnél idősebb volt. Ha szellemi képességei lehetővé tették, elbeszélgettünk vele (23 ilyen korú személlyel volt kapcsolatunk). Célunk az volt, hogy minél többet megtudjunk arról, hogyan éltek régen a szentmihályiak. Ha az ilyen családdal együtt élt még a felnőtt fiuk vagy vejük, akkor ott a múltra vonatkozó kérdéseket az idősebb, a mai gazdálkodásra vonatkozó kérdéseket pedig a fiatalabb generáció férfitagjaihoz intéztük. Ilyenformán, bár 80 családot látogattunk meg, végeredményben 107 személlyel beszélgettünk. Ezt a módszert alkalmaztuk minden háromgenerációs család esetében. A többi családfőt a születési év alapján csoportosítottuk, majd közülük minden negyediket kerestük fel. A kérdőívezést, az adatgyűjtést és a feldolgozást e sorok írója végezte.

A szentmihályi családfők életkora

A családfők életkora	A családok száma	A minta	
		A megkérdezettek száma	A 3 generációs családok száma
–29	7	2	0
30–39	35	13	0
30–49	66	25	1
50–59	94	17	3
60–69	60	13	5
70–75	50	14	8
76–	57	23	17
Összesen	369	107	34

Mindenképpen nagynak mondható a háromgenerációs családok aránya is, hiszen a családok 42,5%-a még ebbe a kategóriába tartozik. Annak ellenére, hogy Szentmihályon legtöbb az 50-es éveiben járó férfi, a megkérdezettek között a két másik korcsoport, a 40 évesek és a 70-től idősebbek vannak túlsúlyban. (Ez mintaválasztásunk módszeréből következett. Mint említettük, a 75

éven túliak közül mindenkit felkerestünk, az ilyen családokban pedig a középső generáció éppen a 40-es éveiben járt.) Egyedül élővel viszont mindössze két családban találkoztunk. A többgenerációs családoknál az első generáció férfitagjainak átlagéletkora 71, a másodiké 45 év. Az unokák többnyire középiskolába járnak. A negyven éven aluliak már kisebb arányban élnek szüleikkel egy családban.

A megkérdezettek iskolai végzettsége nagyon alacsony, 33-an csak négy osztályt végeztek, és a 40-esek többsége is csak öt osztályt fejezett be.

A testvérek száma az életkor csökkenésével egyre kisebb. A harmincasoknak átlag 1,3, a negyveneseknek 2,3, az ötven- és a hatvanasoknak három testvérük nőtt fel. A hetvenes éveik elején levőknél a testvérek száma 3,6, a 75 évnél idősebbeknél pedig 5,8 volt. (Ez csak a felnőtt életkort elért testvérek száma.) A legidősebbek generációjában például hét testvér született. Itt volt a leggyakoribb a testvérek korai elhalálozása is. A testvérek száma ennél a korcsoportnál szembetűnően nagyobb volt, mint a náluk fiatalabb korosztálynál.

A megkérdezettek 80%-a szentmihályi születésű volt, a többiek Tordán, Zrenjaninban és Erzsébetlakon (Belo Blato) születtek. Távolabbi helységekből csak elvétve költöztek Szentmihályra. Elsősorban a legidősebbek között nem voltak bevándorlók.

2. *A gazdálkodás- és életfeltételek a két világháború között*

Egy Baborné nevezetű hölgy, aki egyébként Pesten lakott, 1908-ban a községnek adományozott 300 kat. h. földet. Az eleméri bank közvetítésével lehetővé vált, hogy a szentmihályi lakosok vásároljanak maguknak ebből a földből. Ehhez hosszú lejáratú bankhitelt is folyósítottak. Az adott körülmények között a falu lakói életében ez nagy lehetőség volt, mert addig a falubelieknek egyáltalán nem volt földjük. Az elkövetkező 38 évben a szentmihályiak csak ezt a földterületet vehették meg, és adhatták el egymás között.

A két világháború között az egykori Kis birtok legnagyobb részét, 700 kat. h-at, egy Nikolić nevezetű család birtokolta, tagjai Zrenjaninban laktak. További öt család (Ristić, Tošić, Rakić, egy becskereki pravoszláv pap és egy szőregi illetőségű tulajdonos) 150–150 kat. h. földet birtokolt Szentmihály határában. Ezenkívül még nyolc családnak, eleméri és melencei németeknek és szerb dobrovoljac családoknak 50–100 kat. h-ja volt. A szentmihályiaknak az említett 300 kat. h-on kellett osztozniuk. Ez azt jelentette, hogy átlagosan egy kat. h. föld jutott családonként. A valóságban más volt a helyzet. Egy családnak 25 kat. h-ja volt, mindenki őket tartotta a leggazdagabbaknak a faluban. Volt még 5–6 család, amely 10–12 kat. h. körüli birtokon gazdálkodott, néhánynak pedig 5 kat. h. körül volt földje. A családok egyharmadának 0,5–1,5 kat. h-ja volt, a többinek (60–70%-ának) nem volt egy barázda földje sem. Ez a birtokstruktúra 1946-ig változatlanul megmaradt, hiszen a királyi Jugoszlávia törvényei megtiltották a szentmihályiaknak, hogy a dobrovoljacoktól földet vásároljanak. Ezért volt a föld nagyobb kincs, mint másutt, ahol több volt belőle. 1937-ben 1 hold föld 10 000 dinárba került, egy ló ára pedig 1200 dinár volt. Napszámként 6–8, főidényben esetleg 10 dinárt fizettek. Csupán egy megkér-

dezett kapott ennél többet. 25 évig dolgozott Nikolićnál, s mint mondta, nála jól lehetett keresni. Ha a kertben dolgozott 10–15 dinárt, hordáskor pedig 30–35 dinárt is hazavihetett.

A szentmihályi nincstelenek egy részének (kb. a családok egyharmadának) nemcsak földje, még háza sem volt. Tanyáról tanyára jártak, cselédházakban laktak. A megkérdezettek közül legtöbben a Nikolić birtokon fordultak meg. Nikolić 1913-ban a kastélya közelében cselédlakásokat építtetett. A többi szentmihályi szüleinek volt háza a faluban, de a megkérdezettek gyermekkorukban még a nagyszülőkkel együtt éltek, mert szüleik csak később szereztek házat. A ház fogalmán egy szoba, esetleg szobakonyhás, nádtetős, vályogból készült lakást kell értenünk; „gunyhót", mint mondták valahányan. Sokan, amikor kisgyerekek voltak, házbérben laktak, rájuk a szomszéd vigyázott, illetve „minket otthagytak – mondta egyikük – az állatokkal, és ők (mármint a szülők), elmentek napszámba dolgozni".

A lányokat ha találtak nekik munkahelyet, már 10 éves korban odaadták szolgálni. 1918-ban Zrenjaninban egy jó módú zsidó családnál például havi 500 dinárt lehetett megkeresni.

A fiúkkal már 8 éves korban lovat vezettettek, 9–10 évesen kezdtek el szolgálni. Szabály szerint a negyedik osztály után kanász, bojtár, azt követő évben gulyásbojtár, a harmadik évben pedig csikós lett belőlük. Vigyáztak a pusztán a disznókra, majd a tehenekre, végül a csikókra. Bérük a koszton kívül még évi három mázsa búza és valamennyi pénz volt. 14 éves korban elmentek kisbéresnek, ezért egyikük Begaszentgyörgyön (Žitište) 5-5 mázsa búzát, illetve kukoricát, 500 dinárt, két pár bocskort, két pár alsóruhát kapott évente. A következő évben középső, majd öregbéres lett. A „ranggal" együtt szaporodtak a feladatok, vele együtt a juttatás, a kereset is. Íme egy öregbéresnek járó évi kommenció Eleméren: 7-7 mázsa búza, illetve kukorica, 700 dinár, három pár bocskor, két kg szappan, két pár alsóruha. A kleki németek fizettek a legjobban a környéken: 10-10 mázsa búzát, illetve kukoricát, 100 dinárt és ruhaneműt adtak. A kosztot mindannyian dicsérték, bizonyára jobb volt az otthoninál. (Csupán egy megkérdezett panaszolta, hogy Eleméren kiszabták a kenyeret, ebédre krumplileves és krumplipaprikás volt, reggelire zsíroskenyeret vagy epret ettek kenyérrel, vacsorára meg kukoricakását – gancát – kaptak.) Volt, aki büszkén dicsekedett, hogy együtt aludt a gazda fiával. Egyébként az volt a szokás, hogy a béres fiúk az istállóban aludtak. Különben a béresévekre nem rossz érzéssel emlékeznek vissza. Egyrészt az idő elmosta a rossz emlékeket. Másrészt, mégiscsak ez volt első önálló életszakaszuk és amellett, hogy volt mit enniük, még pénzt is kerestek, amit boldogan adtak haza. A nehéz és kemény élet csak ezután kezdődött.

A szentmihályiak a két világháború között nemigen tanultak szakmát, ők napszámosok voltak. Néha 14, de 16 éves korban már feltétlenül napszámba jártak, ennek kötelező velejárója volt, hogy résztvegyenek az aratásban és a cséplésben. Általában újévkor kötötték meg a szerződést az aratásra. Egy személy 6–7 hold gabona levágását vállalta a szerződésben, de a szívósabb legények 12–14 holdat is lekaszáltak. Az aratás két-három hétig tartott. A nők már éjfél után fél 2-kor csinálták a kötelet, amit a gyerekek kora hajnalban (amíg

hajlékony volt a búzaszár) kiteregettek. Ezután a férfiak munkája a kaszálás, a nőké a marokszedés volt. Egy hold búza betakarításáért 80–100 kg búzát kaptak. A cséplést is nagyon várták, mert akkor lehetett megkeresni az egész évre való kenyeret. A cséplés egy hónapig tartott, a 13–14 éves fiúk is elmentek az apjukkal a gép mellé dolgozni. Személyenként átlagosan 6–7 mázsa búzát kerestek egy idényben. Ez aránylag jó kereset volt, mert holdanként alig termett öt mázsa. A répát is napszámban szedték, a kukoricát pedig negyedéből vagy ötödéből vállalták fel művelésre. Ebben benne volt a kapálás, törés, góréba hordás és a szárvágás. Kukoricaszedéskor gyakran a földeken aludtak, hogy tovább tudjanak dolgozni. Nagy volt a munkaerő-kínálat, a kukoricatörést olykor a szár feléért is ki lehetett adni.

Házasságkötéskor a lányok egy-egy ágyat, szekrényt, almáriumot, dunnát és 1–4 párnát kaptak hozományul. Rendszerint ahhoz a szülőhöz mentek lakni, akinek volt földje. Ha mindkét szülő földtulajdonos volt, akkor a gazdagabbnál maradt a fiatal házaspár. Földet házasodáskor senki sem kapott. „Nagyon kemény volt az apánk – mondta az egyik 78 éves megkérdezett – nem osztotta szét a földet, amíg élt" (12 hold földje volt). „Házasság után sem mentek szét a testvérek. A nagypapa parancsolt. Azt mondta, akinek nem tetszik, az menjen a Nikolićhoz napszámba." (Ezt egy 61 éves parasztember mondja, a nagyapjának 25 kat. h. földje volt.) Akadtak olyan fiatal házasok, akik az esküvő után házbérbe mentek.

A fiatal házasoknak közös volt a sorsuk a két világháború között abban, hogy mindannyian napszámba jártak. Reggel 4-től este 8 óráig tartott a munkanap. A Nikolić-féle birtokon naponta 2–300 napszámos dolgozott. Máshoz is eljártak a helybeliek, néha 10–15 km-re is. Volt, hogy reggel 20-an megjelentek, de csak 10 munkás kellett. Az élelmesebbek és azok, akik szüleinek volt egy darab földje is, a kukorica mellett dohányt, uborkát, zöldséget, sárgarépát, hagymát, borsót, krumplit termeltek, ebből, ha kevés is, de jutott eladásra. Az így összegyűjtött pénzből földet béreltek, vagy telket vettek. Ez különösen a 30-as évek második felére volt jellemző. Előfordult, hogy néhány éves házasok e gyűjtögetésből és a szülők támogatásával megvehették az áhított telket. Maguk verte vályogból építettek egy szobát, a következő évben konyhát, s egy évre rá kamrát és nyitott folyosót („leeresztést") toldottak a házhoz. Ezt az ól- és istállóépítés követte. A negyvenes évek elején a családok egy részének volt már sertése és tehene, a háború végén meg lova is.

A német megszállás idején fokozódott a munkások iránti kereslet, a napszám a 20 dinárt is elérte. Akad szerencsés család, amely 10 hold földet tudott felesben művelni. Elterjedt a hír, hogy aki addig árendálta a dobrovoljac földet, most megveheti. A szentmihályiak azonban a teljes vételárat nem tudták egyszerre kifizetni, a kilátásba helyezett földvásárlás elmaradt. Ráadásul egyeseket kényszermunkára vittek, mások olyan német családoknál dolgoztak, ahonnan a férfiak elmentek katonának. A mindenkire leselkedő kényszer állandó rettegésben tartotta a szentmihályiakat. S habár anyagi helyzetük kissé javult, társadalmi helyzetük összességében tekintve ebben a korszakban változatlan maradt.

3. A felszabadulás utáni társadalmi felemelkedés körülményei

1944-ben, miután a szovjet és a partizán alakulatok átvonultak Szentmihályon és felszabadították a falut, a helyi fiatalokat bevonultatták katonának. Pancsovára hívták be őket, onnan Boszniába és Bácstopolyára vitték. „1945 karácsonyakor tértünk vissza" – mondták az egykori harcosok. A háború után sokan JKISZ-tagok lettek. A faluból 1947-ben önkéntesek mentek a Šamac–Szarajevó vasútvonalat építeni, 1957-ben pedig a Doboj–Banjaluka vasútvonal építésében vettek részt.

1946 a falu történetében piros betűs év, ekkor volt a földosztás. Elvben minden családtagra egy hold föld jutott, a párttagság további egy holdat jelentett. A gyakorlatban azonban más volt a helyzet. Sok családban nem kaptak minden családtagra egy holdat. A földosztásból kimaradtak azok, akik nem voltak szakszervezeti tagok, akik 1944-ben megtagadták a katonai szolgálatot (dezertőrök) és sokan mások. Például egy föld nélküli családfő azért nem kapott földet, mert négy lova volt. Részesült viszont a földosztásból az egykori 25 holdas gazda fia. A földosztás gazdasági jelentősége mellett sokkal nagyobb fontossággal bírt az a lélektani mozzanat, hogy lehetőség nyílt a földvásárlásra. Ez önbizalmat, egy életre szóló sikerélményt adott a falu mostani legidősebb generációjának. Ehhez soroljuk egyébként mindazokat, akik a megkérdezés időpontjában 60 évesek vagy idősebbek voltak. A földvásárlás adta sikerélmény és az ebből táplálkozó önbizalom a szentmihályiaknál annál erősebb, minél idősebbek. Joggal beszélnek erről a korról, a szabadság eljöveteleként: „Megjött a szabadság, és kaptunk jogot, és vettünk földet, előtte nem volt jogunk."

A múltnak ezt a szakaszát csak most érzik jónak, akkoriban a jövő nagyon nehéznek és kilátástalannak tűnt. 1947-ben bevezették a beszolgáltatást, ez 1953-ig tartott. A beszolgáltatás ebben a nincstelen faluban is sok parasztembert sújtott. Ezt a következőképpen elevenítették fel: „Az »Obaveza« nehéz volt, hasas üszőt, disznót, szalmát, krumplit, tojást, zsírt kellett beadni. Pofozták az embereket. Mikor megszűnt, könnyebb lett az élet." „A beszolgáltatás 2–3 évig különösen nagyon szigorú volt. A padlást is felseperték. Gabonát és pénzt kellett beadni." „Az »Obaveza« alatt a búzát is be kellett szállítani. Egy tehén árán két mázsa búzát tudtam venni feketén."

A faluban 1949-ben alakult meg a termelőszövetkezet, de csak 8–10 család lépett be. (A kívülállók véleménye szerint azok, akik nem szerettek dolgozni.) Mindenesetre az elnökök cserélődtek. Az egyik volt elnök mondta, hogy „vitatkozás volt az egész. Ahányan voltunk, annyiféleképpen gazdálkodtunk. Civódással, veszekedéssel ment az egész. A mi szövetkezetünk nem volt életképes, ezért 1956-ban feloszlatták".

Más parasztfalvakhoz hasonlóan, Szentmihályon is fölcsillant az önállósodás lehetősége. Mindenkinek az volt a vágya, hogy a maga ura legyen, ne parancsoljon neki senki. Sokat és keményen kellett dolgozni, de mindent kárpótolt, hogy végre maguk irányították a munkát, és a család évről évre gyarapodott. 1947-től újabb családok kezdtek piacozni, és elkezdődött a földvásár-

lási láz. A piacra uborkát, fokhagymát, vöröshagymát, zöldséget, sőt már paradicsomot is vittek. Egyelőre még mindenből keveset. Háromszor-négyszer jártak hetente a zrenjanini, kikindai, sőt az újvidéki piacra. Lovaskocsival mentek. Éjfélkor indultak és másnap délután 3-kor értek vissza. Voltak, akik tejtermékeket vittek árulni. „Talpraesett asszony volt az anyósom, ha nem is volt haszon a tejszínen, ő akkor is vitte" – mesélte az egyik megkérdezett.

1946-tól, de főleg 1948-tól az emberek elkezdték vásárolni a földeket. Kezdetben olcsó volt a föld, és részletfizetésre is meg lehetett venni. Előfordult, hogy minden évben újabb hold földet vettek a gazdák. „Az egyiket fizettem, a másikat foglalóztam" – emlékszik vissza az egyik megkérdezett. A környező település lakóira nem volt jellemző a kollektív földéhség, ők inkább menekültek a földtől, mintsem ragaszkodtak volna hozzá. Munkásként az iparban kívántak boldogulni. Ezzel ellentétben a szentmihályiak parasztok akartak lenni, jövőjüket és boldogulásukat a föld jelentette. „Összeszedtem a csirkéket és eladtam, csakhogy földet vehessek" – mondta az egyik 80 éves ember.

1950 körül a beszolgáltatás miatt kissé lelassult a földvásárlás üteme, de 1954-től újra felgyorsult. Az ezt követő 10 év alatt a falubeliek minden pénzüket a földbe fektették. A családfő fontos szerepet kapott a munka elosztásában. A fiatal legényeket a volt Nikolić-birtokból megalakult állami birtokra küldték napszámba. Az otthoni munkát elvégezték a szülők és a kisebb gyerekek. Házasodás után a fiatalok nemigen mentek el a szülői háztól. Szükség volt minden dolgos kézre. A családi vállalkozáson alapuló gazdaságokban egyre többet vállaltak. Több lett a piacra szánt áru. Az állattenyésztés fellendült, habár jószágot egyelőre saját szükségletükre tartottak. Rendkívül fontos volt ez, mert javult a táplálkozásuk. A szentmihályiak, ha nem is éheztek, azért egészen az 50-es évek második feléig a napi munkához viszonyítva, kevés húst fogyasztottak. Ebben az időben azok, akiknek 8–10 holdjuk volt, két lovat, tehenet, több birkát, egy anyadisznót és kismalacokat, továbbá baromfit tartottak. A dohánytermesztés is fellendült. A fiatalok közül sokan idénymunkát vállaltak a városban, a dohány- és cukorgyárban. Ez a munka azonban nem tetszett nekik. A földműveléssel kapcsolatos bármely munka, beleértve a napszámot, az aratást és a cséplést is, testhezállóbb volt számukra.

Esküvő alkalmával a fiúk már egy-két hold földet kaptak, de az apa még gyakran a saját nevére íratta a fiának vett földet. A negyvenes évek végén a lányok már két ágyat, egy szekrényt, négy széket és asztalt kaptak, 5–6 évvel később pedig már tükör is járt a szobabútorral.

Az ötvenes években a házak zöme szoba-konyhás volt, de kamra és istálló is tartozott az épülethez. A lakás a pihenést és étkezést szolgálta, azt is csak szűkösen. Nem volt lehetőség semmilyen luxusra. De az emberek is mérsékelt fogyasztásra voltak „beállítva". Nem a fogyasztáson, hanem a gyarapodáson volt a hangsúly. A földvásárlás állt a középpontban. A jószágtartás nagyobb méreteket öltött, a gazdasági épületeket bővítették további földvásárlás céljából. A saját földjükön gazdálkodók mellett akadtak olyanok, akik 10–15 holdat műveltek felesben, hogy az így megkeresett pénzből földet vegyenek. Egyesek – az 50-es években – még mindig Elemérre mentek béresnek, az egykori gazdák-

hoz, akik, mint mondták, nagyon jól bántak velük. Végül volt egy réteg, amely éves munkát (kocsis, földmunkás, fejőgulyás, traktorista) vállalt az állami birtokon. Ők az 50-es évek közepéig a régi cselédlakásokban laktak, majd házat építettek a faluban. Később ezt kényelmesebbé tették és bővítették, de soha nem gazdagodtak meg annyira, mint azok, akik a magángazdálkodást választották. Sokan közülük már nyugdíjasok. Rájuk nem is jellemző a több generáció együttélése, mert gyerekeik nem lettek egyéni gazdálkodók, többen még a faluból is elköltöztek.

Az ötvenes éveket az jellemezte, hogy a szülők a gazdaság vezetésében, a fiatalok pedig a falu nyújtotta szórakozásban, mulatozásban lelték örömüket. 1954-ben megalakult a művelődési egyesület. Működött a színjátszó csoport, bálakat rendeztek, az utazó mozi is rendszeresen előadást tartott a faluban. Egy-egy lakodalomba 50–60 ház népe volt hivatalos.

A családban patriarchális viszonyok uralkodtak. A fiatalok nagyon tisztelték az idősebbeket, ugyanakkor a falu népe megkülönböztetett figyelmet szentelt az értelmiség egyetlen helyi képviselőjének, a tanító-házaspárnak. (Ekkor még mindig csak öt osztály volt Szentmihályon.)

A hatvanas évek közepétől továbbra is jellemző a földvásárlás, de egyre többen voltak azok, akik megtakarított pénzüket házépítésre fordították. A házak kétszobásak voltak, mindkét szoba az utcára nézett, a köztük lévő folyosóról pedig ajtó nyílt az utca felé. A házak tégla alappal, vert falból épültek. A konyha és a kamra mellett gyakran nyári konyhát is építettek, hogy az igazi konyhát rendben és tisztán tartsák, ne nagyon használják. A korábban épült házak ablakait, a deszkából épült tűzfalat kicserélték, a gangot beüvegezték. Fürdőszoba csak a 70-es években jött divatba.

A hatvanas évekre jellemző még az állattenyésztés további fejlődése, ekkor már sokan voltak, akik nagyobb állatállományt tartottak: 40–50, sőt 100 darab hízósertést, 10–15 bikát. Az állandó piacozás és a dohánytermesztés folytatódott. Ennyi volt az a munka, amit egy családnak el kellett végeznie ahhoz, hogy lépést tartson a faluban egyre jobban kiéleződő gazdasági versenyben.

A megkérdezés során a negyvenes éveikben járó gazdák válaszából az derült ki, hogy a hatvanas évek nagyon nehéz évek voltak. A mai értelemben vett gyerekkoruk úgy kezdődött, hogy amint kimaradtak az ötödik osztályból, befogták őket „a könnyebb munkába". „Könnyebb" munka alatt kell értenünk pl. a kapálást. Tizenöt éves korban elmentek napszámba a birtokra, ősszel kukoricát szedtek, répát raktak, télen műtrágyát szórtak, tavasszal kapáltak, nyáron az aratógépnek vágtak utat, keresztet raktak, hordták a búzát, 16–17 évesen zsákoltak a kombájnnál. 1959-ben került az első kombájn a birtokra, és tíz évig párhuzamosan dolgoztak a kombájnok és a cséplőgépek. 1969-től csak kombájnokkal végzik az aratást. A fiúk többet kerestek, mint szüleik fiatalabb korukban, de az ő helyzetük sem volt könnyebb. Ha munkabírásuk alábbhagyott, akkor fölötteseik így fenyegetőztek: „Aki nem bír zsákolni, az menjen haza." A kézzel szórt műtrágyát a szél visszahordta az arcukba, ami elviselhetetlen szomjúságot keltett. A sor végére érve gyakran nekihasaltak a pocsolyának, és ittak belőle. A jelenleg középgenerációhoz tartozó csoport tagjainak

több mint a fele 15–20 évig nem a saját földjén dolgozott, hanem napszámba járt. Ők a hatvanas években házasodtak meg. A szülők, ha tehették, a lányoknak ekkor már teljes hálószobabútort (két ágy, két szekrény, egy asztal, négy szék, két éjjeliszekrény, tükör) és konyhabútort adtak. Ez utóbbi konyhaszekrényből, egy asztalból és négy hokedliből állt. A fiúk házasságkötéskor, vagy egy-két évre rá, néhány hold földet kaptak. A 60-as években házasságkötés után a testvérek közül az egyik – általában az, akiben az apa a legjobb gazdálkodót sejtette – ottmaradt a szülői házban, ők azóta is egy háztartásban élnek szüleikkel és együtt gazdálkodnak. Ezek a több generációt összetartó családok ma már korszerűen berendezett emeletes vagy nagy földszintes házakban laknak, korszerű gazdaságot vezetnek. A piacozás és a sok munka életüknek elválaszthatatlan velejárója. Élethelyzetük és lehetőségeik változtatásával lényegesen megváltozott a legifjabb generációhoz való viszonyulásuk is. A hatvanas években és a hetvenes évek elején születetteket már nem a nagyszülők, hanem az anyák nevelték. Azok, akik mögött nehéz gyerek- és ifjúkor áll, kárpótlásként szerették volna elérni, hogy gyereküknek könnyű és jó élete legyen. Ezért óvták őket, és nem vonták be a munkába. Újabban, ahogy kezdenek fáradni, azt szeretnék, ha középiskolás és egyetemista gyerekeik segítenének nekik. A fiatalság Szentmihályon hátat fordít a mezőgazdaságnak. A szünidőt és a hétvégeket, akárcsak a városi fiatalok, a diszkóban és – a szülők szavaival élve – csavargással és nem munkával töltik el. Ráadásul többségüknek még a tanulás sem ment. Ez elégedetlenséget, csalódást okozott a középgenerációhoz tartozó szülőknél, amit ténylegesen nem a gyerekeikkel, hanem a velük együttélő szüleikkel, azaz a legidősebb generációval szemben nyilvánítottak ki. Mivel nagyon szerették volna, hogy gyerekeik az ő elképzeléseik szerint haladjanak előre, és ez nem következett be, ezért mindenkire, a gyerekeikre, a szüleikre, de talán leginkább önmagukra haragszanak. A három generáció együttélése így a nagycsaládok harmóniájának a felbomlásához vezetett.

A következőkben foglalkozunk azzal, hogy a családok a 80-as évek közepén milyen mezőgazdasági és háztartási gépekkel rendelkeztek. Elöljáróban csak annyit, hogy a 70-es években az emberek pénzüket jobbára a mezőgazdasági gépek vásárlására költötték. A földműves-szövetkezet is támogatta őket hitelek folyósításával. 1976-ban kulminált az akció, akkor 17-en kaptak hitelt mezőgazdasági gépek vásárlására. Pár évre rá a szövetkezet háromhónapos bikákat helyezett ki a magángazdaságokba. A nyolcvanas évek közepéig a 64 parasztgazdaság közül 26 vett fel hitelt. A pénzt elsősorban mezőgazdasági gépek beszerzésére, ólak és istállók építésére fordították. A gazdaság korszerűsítését azonban főleg önerőből oldották meg. Traktort először 1968-ban vásároltak a gazdák. Ezt pótkocsi, ekekapa, kukoricavető, fogas, permetező, műtrágyaszóró, dohánypalántázó és fűzőgép, valamint búza- és kukoricakombájn követte. A gépek meghonosításával párhuzamosan eladták a lovakat. A legidősebb generációhoz tartozók tiltakoztak ez ellen, most is emlegetik a 10 éve eladott lovakat. Arra a kérdésre, hogy mit csinálna, ha több pénze lenne, az egyik lovaitól megfosztott parasztember azt válaszolta, venne egy lovat és egy tehenet. Egy 83 éves megkérdezett elmondta, a fiának nem akarta megengedni, hogy traktort vegyen. A traktorra ugyanis nem a családfő, hanem a család középko-

rú férfitagja ült fel, következésképpen ő vette át munkaszervezésben, irányításban a főszerepet. Ezzel a felelősségük nőtt, amire valójában nem voltak felkészülve. A legidősebb generáció tanácsadó és irányító szerepe – a technológiaváltás következtében – megszűnt. Történt mindez akkor, amikor a munkában még tevékenyen vettek részt.

A hetvenes években a megváltozott életkörülmények és a jobb életszínvonal eredményeképpen a pályakezdők előtt lehetővé vált az addigi több generáció munkája gyümölcsének élvezése, mégis elhagyták a falut. Ha pedig maradtak, akkor vállalták a városban a munkát és napi ingázást. Kevesen döntöttek a földművelés mellett.

A 70-es évek végétől kezdve a jobbmódúak a házasságkötéskor gyerekeiknek már bebútorozott házat adtak hozományul. Az autó megvolt korábbról. Ha egy telken laktak is a családok, külön épületben éltek az idősek és külön a fiatalok. Ez a generációk együttélésének egészségesebb változatát jelentette. Ilyen család – ahol az első generáció a 80-as évek közepén 50, a második 30 év körüli – kevés volt a faluban, a középgeneráció gyerekei pedig kicsik voltak. Annyit azért sejteni lehetett, hogy őket a szüleik jobban bevonták a munkába, mint egy évtizeddel idősebb társaikkal tették, és a mezőgazdasági szakközépiskolában egyengették a továbbtanulásukat. Azzal számoltak, hogy gyerekeik szaktudása a gazdaságban kamatozik, az ő megterhelésük pedig csökkent.

A 70-es évek végén és a 80-as évek elején új jelenséggel találkozhattunk a faluban. A módosabbak lebontották a másfél vagy két évtizede épült, már fürdőszobás házukat és korszerű emeletes épületeket emeltek a helyükbe. A rávaló pénz egy részét néhány évig tartó „fóliázással" (melegágyi növénytermesztéssel) – ami a 70-es években terjedt el – teremtették elő.

Ebben az időben az árak kedvezőtlen alakulása miatt, sokan abbahagyták a nagybani állattenyésztést, olyanok is, akik addig évi 150 darab sertést is hizlaltak a korszerű ólakban. Egyesek a dohánytermesztésre, mások a melegágyi növénytermesztésre tértek át.

Összefoglalóként elmondható: Szentmihályon a parasztgazdaságok a felszabadulást követően felfelé ívelő és gyors gazdasági felemelkedést mutattak. A hagyományos parasztgazdaság szétesése és a korszerű vállalkozói gazdaság a 70-es évek közepén jelenik meg. Az ilyen gazdaságok, mihelyt nem volt kifizetődő valamit termelni vagy tenyészteni, azonnal átálltak olyan növények termesztésére vagy állatok tenyésztésére, amely az adott piaci viszonyok között kifizetődő. A piachoz való állandó alkalmazkodás azonban megrázkódtatta a szentmihályi parasztembereket, elvette valamikori jókedvüket, és elégedetlenkedővé tette őket.

4. Magángazdaságok a 80-as évek közepén

A vizsgálódás tárgyát képező 80 háztartás közül 16 vegyes, 64 pedig mezőgazdasági jellegű volt. A vegyes háztartások átlagosan 2,5, a mezőgazdaságiak közel 10 katasztrális hold földdel rendelkeztek. Feles és bérelt föld csak elvétve

fordult elő, illetve nemigen vallották be (tartottak a jogi korlátozás megszegésétől). Legtöbben – 13 gazdaság – voltak a földmaximummal rendelkezők, öt hold alatti birtokos csak hét volt.

Nagyon kedvező volt a lakáshelyzetük. Mindössze kilenc egyszobás ház volt. Kétszobásban 16-an, négyszobásban 14-en laktak. Legtöbb megkérdezettnek három szobás lakása/háza van, hatnak öt, hatnak hat, egynek pedig tíz szobás a háza. Lakterületben tehát nem szűkölködnek a szentmihályiak. A szobák mellett akad egyéb helyiség is: „4–5 szoba, ebédlő, spájz, fürdőszoba, TV-szoba, két konyha"; „hat szoba, két fürdőszoba, két konyha, ebédlő, spájz"; „három szoba, két konyha, fürdőszoba, spájz, gang"; „szoba, konyha, kamra". A felmérésbe bevont 80 ház közül csak 10-ben nincs fürdőszoba. Lévén, falusi környezetről szó, ez mindenképpen magas komfortfokozatra utal. A hetvenes évek közepén megvásároltak valamennyi létező háztartási berendezést, még az olyan drága háztartási gép, mint a mélyhűtő vagy a mosógép is csak elvétve hiányzik egy-egy háztartásból. Hűtőszekrény mindenütt van.

A mezőgazdasági felszerelést tekintve külön kell tárgyalni a vegyes és a mezőgazdasági háztartásokat, ugyanis az előbbinél csak maximum öt kat. h. birtoklását teszi lehetővé a törvény. Ezeknek a gazdaságoknak a gépesítése valóban ésszerűtlen. Ennek ellenére több helyen náluk is van traktor és eke. A 64 parasztgazdasági közül 32-ben teljesen, 11-ben részben és 16-ban egyáltalán nem korszerűsítették a gazdaságot (öt esetben nincs elegendő adat az osztályozáshoz). Azt a gazdaságot tekintettük teljesen korszerűnek, amelyben minden általuk végzett növénytermesztési munkához volt megfelelő gépi felszerelés. Akik nem korszerűsítettek, azok általában olyan idősebb emberek, akikkel nem él együtt középkorú fiuk vagy vejük, nincsen aki traktort vezessen. Pl. egy 14 holdas, 78 éves gazda lóvontatású ekével és fogassal dolgozott, akárcsak egy 64 éves, 9,5 holdas, akinek mind a három gyereke Szabadkán élt. Külön típust képvisel az a négyholdas gazda, akinek a földjén a faluban lakó veje végezte el géppel a munkálatokat.

Az alábbiakban a leggyakrabban előforduló gazdasági felszereléseket (zárójelben az előfordulás számát) ismertetjük: traktor (43), eke (37), ekekapa (31), fogas (30), tárcsa (29), pótkocsi (23), kukoricavetőgép (15), műtrágyaszóró (15), permetezőgép (13). Teljes locsolófelszerelése, pumpája, csövei és motorja 12 megkérdezettnek van. Továbbá dohányfűzőgépet (10-et), elevátort (8-at), fűkaszálót (7-et), búzavetőgépet (6-ot), búzakombájnt (6-ot), kultivátort (6-ot), fóliasátrat (5-öt), szalmaprést (5-öt), dohánypalántálógépet (4-et), szénagyűjtő gereblyét (4-et), trágyaszórót (3-at), fejőgépet (2-őt), répaszedőt, morzsolót, darálót és szénakaszálót egyet-egyet jegyeztünk fel.

A nyolcvanas évek közepén sokat vitatott téma volt, hogy 17 hold földön mennyire ésszerű a gépesítés. Azok véleményével értünk egyet, akik úgy vélik, hogy nem ésszerű. Fontosnak tartották mégis kiemelni a megkérdezettek, hogy nem baj, ha keveset üzemelnek is a gépek, legalább nem hibásodnak meg olyan hamar. Ritkán, de előfordul, hogy sógorok, testvérek közösen vesznek egy-egy nagyobb gépet, pl. kombájnt, de traktorral, amit gyakran használnak, nem közösködnek. Sokan már a második traktort, ekét és fogast használják, holott a két vétel között még 10 év sem telt el.

Ami a vetésszerkezetet illeti, kukoricát szinte mindegyikük termelt, búzát 50–60%-uk vetett. Akik jószágot tartanak, azok lucernát, ritkábban zabot és árpát is vetnek. A gazdaságok 40%-a termelt dohányt. Vetemény a gazdaságok kétharmadánál fordult elő. Hogy miből mennyit termeltek, az több tényezőtől függött. Akiknek volt öntöző berendezésük és melegágyuk, azok paprikát és paradicsomot is termeltek. Sokan voltak akik nagyban termesztettek fehér- és sárgarépát. A vegyes háztartásokban és a kisebb földterülettel rendelkezők fokhagyma és vöröshagyma termesztésre szakosodtak. A régebbi időkhöz képest, amikor mindenféle zöldségféléből piacra is vittek, a 80-as évek közepén szakosításra került sor ezen a területen. Az alábbiakban néhány gazdaság tipikus vetésszerkezetét mutatjuk be. (A számok után elhagyjuk a katasztrális hold kiírását): 11 holdból 6,5 kukorica, 2 búza, 1,5 lucerna 0,5 vetemény; 17 holdból: 12 kukorica, 3,5 dohány, 1,5 paprika vagy 6 árpa, 2 lucerna, 3 vetemény (amiből 2 paprika), a többi kukorica; 15,5 holdból 6 kukorica, 3 zöldség, 1,5 krumpli, 1 fokhagyma, 1,5 zab és 2 lucerna; 5 holdból: 1 búza, 0,5 dohány, a többi kukorica; 12 holdból: 8 búza, 100 négyszögöl vetemény, a többi kukorica. Egy egyholdas gazdát is bemutatunk: földjét egyenlő arányban vetette be vörös- és fokhagymával, zöldségfélével és kukoricával.

Az állattenyésztéssel kapcsolatban elmondható, hogy baromfit mindenki tartott, természetesen igen eltérő számban, a munkaképes családtagok számától és anyagi helyzetétől függően. A felnevelt baromfit nem a piacon értékesítették, hanem elfogyasztották. A 80 közül 60 háznál volt sertés is, átlagosan tíz darab. Húsz vagy több sertés hat helyen volt.

Adataink szerint Szentmihályon a gazdasági udvarokban átlagosan fél tehén és másfél borjú (illetve bika) fordult elő. Huszonnyolc helyen volt tehén, ebből 24 helyen egy-két, két-két helyen három, illetve öt. A borjúhizlalás kifejezettebb volt, mint a tehéntartás, 11 helyen öt vagy több borjút hizlaltak.

A hagyományos parasztgazdaságok eltűnését legjobban a lovak számának a megcsappanásával lehet érzékeltetni. (Hasonló a helyzet más falvak esetében is.) Szentmihályon a 80 gazdaság közül két helyen van két-két, öt helyen pedig egy-egy ló. Csak az idős emberek tartanak lovat. Előfordul, hogy még lovaskocsival mennek hetente háromszor a zrenjanini piacra. A legtöbben már autóval, sőt kombival. A tejet Zrenjaninba, Muzslára és Jankahídra vitték eladni. A zöldségfélét szintén elsősorban a zrenjanini piacon árulták, de elmentek vele Kikindára, Újvidékre, Törökbecsére, Melencére és Belgrádba is. A fokhagymát és vöröshagymát a helyi termelőszövetkezetnek adták át. Volt, aki teherautóval szállította a sárgarépát.

Kérdőívünkben feltettünk néhány olyan kérdést, amellyel a termeléshez való viszonyulásukat, szakmai hozzáértésüket szerettük volna felmérni. Nem intéztünk kérdéseket azokhoz, akik munkaviszonyban vannak, tartósan betegek, illetve nagyon idősek, és ezért nem vesznek részt a gazdálkodásban. Arra a kérdésre, hogy mit tesznek, ha valamilyen probléma merül fel a növénytermesztésben, a legtöbben (27-en) azt válaszolták, hogy szakemberhez, nagyobb szakmai tudással rendelkező társukhoz fordulnak tanácsért. Hárman utána-

néznek a szakirodalomban, és egyedül próbálnak megoldást találni. Ketten reménykednek és türelmesen csinálják a soron levő feladatokat. Egyikük hozzátette: „Nem szabad egy parasztembernek elveszítenie a türelmét."

Arra a kérdésre, hogy mi a fontosabb a termelésben, a szakképzettség vagy a lelkiismeretesség, 12-en az előbbire, 45-en az utóbbira szavaztak. A szakképzettség mellett kiállóknak a fele 40 év alatt volt.

Végül arra a kérdésre, hogy mi a fontosabb a munkavégzésben, a jövedelem, vagyis a kereset illetve az, hogy szeressük és élvezzük, amit csinálunk, 33-an az előbbire, 24-en az utóbbira szavaztak.

E fenti kérdésekre kapott feleletek alapján összegezésként megállapíthatjuk, hogy a korszerű agrotechnikát alkalmazó gazdák többségének a szemléletmódja átalakulóban van. Egyrészt őrzik a paraszti jelleget, másrészt vállalkozónak nevezhető vonásokat hordoznak. A munkához való viszonyulás még paraszti, az új dolgokat nem könyvekből, hanem a mindennapi tapasztalatból sajátítják el. Amikor arról van szó, hogy mi a fontosabb, a munka szeretete vagy a pénz, többségük már a pénzt részesíti előnyben. Ezt fejezte ki egy 43 éves megkérdezett is. „Ha kereset nincs, akkor nincs élvezet sem." Ez már nem a hagyományos paraszti gondolkodás.

A szentmihályiaktól azt is megkérdeztük, ha most 20 évesek lennének, mihez kezdenének. Feleleteikben benne van jelenük bírálata is. A parasztoknak közel a fele, ha ismét újrakezdené az életét, ismét paraszt lenne. Érdekes – és biztató –, hogy egyaránt vonatkozik ez a fiatalabb gazdálkodókra is azzal, hogy ők már másképpen csinálnák a munkát ami természetes is: „Nem választanék szakmát, csak 10–12 osztályt végeznék el, és másképp vezetném a gazdaságot" – mondta egy 30 éves termelő.

Ha ismét pályaválasztás előtt állnának, akkor a 60-as életéveiket taposók közül kevesebben, a 70-en túliak közül pedig többen lennének parasztok. De nemcsak többen, hanem örömmel is csinálnák a paraszti munkát. Lássuk azonban a válaszadóknak a másik felét, a paraszti voltukból kiábrándultakat: „Elmennék a gyárba, ott legalább nem kell küzdeni." „Elmennék a határba csősznek, annak is van annyi jövedelme, mint nekem."

A megkérdezetteknek mindössze 10%-a tanulna tovább. Ettől valamivel többen vannak azok, akik nem tudtak felelni erre a kérdésre, egyharmaduk pedig munkás szeretne lenni.

Egyik kérdésünk így hangzott: „Ma az emberek könnyebben és jobban élnek, mint valamikor. Nem hiányzik-e mégis valami lényeges dolog a jelenlegi világból (és ha igen, akkor mi?)?" A kérdést úgy tettük fel, hogy a világ alatt nem az ő életüket, hanem szűkebb közösségüket, mondjuk a falujukat értettük. Szinte provokáltuk őket, olyan válaszadásra, amely egyúttal bírálat is. A 83 válasz közül 27-en vélekedtek elvárásunknak megfelelően. Legtöbben, 35-en, valamilyen formában azt fejezték ki, hogy az életükből hiányzik valami, 18-an teljesen elégedettek, világukból semmi sem hiányzik, hármukat e két utóbbi kategória közé sorolhatjuk.

Ha a kérdésre adott feleleteket összevetjük a megkérdezettek életkorával, akkor a három korosztály elkülönülése figyelhető meg.

A hetvenévesek és az azon túliak képezték az első, az idősek, korosztályát.

Közülük is azok voltak többségben, akik így vélekedtek: „Nekünk nem hiányzik semmi". „Mi hiányozna, a föld terem, megvan a jószág." Az elégedetteket e generáción belül azok követték, akiknek az életéből hiányzott valami. A hiány anyagi jellegű vagy anyagiakhoz kapcsolódó: „Magasak az árak. Öreg vagyok már." A legidősebb korosztályon belül azok voltak a legkevesebben, akik bírálták közösségüket, és bizonyos értékeket, a nyugalmat, a barátságot, a szeretetet stb., hiányolták, illetve az irigységet, a rohanást, az önzést stb. kifogásolták. Íme, egy 83 éves ember ideillő megnyilatkozása: „A nyugalom hiányzik. Régen nem törekedett a nép annyira, mint ma. Összeültek kártyázni, beszélgetni. Most, ha az egyiknek több van, a másik már haragszik rá, nemhogy leülne vele beszélgetni."

A következő korcsoporthoz a 40–59 évesek tartoztak. Az előző csoporthoz viszonyítva itt az értékek terén fordított a sorrend. Legtöbben közösségük bírálóiként léptek fel. A második helyre az anyagi értékek kerültek, mégpedig olyan vonatkozásban, hogy a mai világban sokat kell dolgozni. E korosztály körében igencsak lecsökkent a világgal teljesen elégedettek száma. Mivel közöttük a legtöbben vannak azok, akik a közösségükből értékeket hiányoltak, íme, két tipikus válasz: „Nem látom a fiatalokat olyan vígkedvűnek, mint mi voltunk, és mulattunk. Ma mindenki magának kapar, oda van a régi barátság, a jószomszédság."

A 40 éven aluliak korosztályában előtérbe kerültek az anyagiak, majd a közösségi értékek (azon belül főleg a szórakozás). Hasonlóan, mint a középkorúaknál, az elégedettek vannak a legkevesebben.

A világgal való elégedettségük alapján a megkérdezettek között három típust különböztethetünk meg. Elégedettek, anyagiakkal törődők és közösségi értékekért aggódók. Az elégedettek aránya fordítottan alakult az életkorral, tehát minél idősebbek, annál elégedettebbek és viszont, minél fiatalabbak, annál elégedetlenebbek. A közép- és fiatal generáció az anyagi és a közösségi értékekkel törődött és nem volt elégedett. Ám amíg a középgeneráció elsősorban a közösségi értékért aggódott, addig a fiatal generáció az anyagi értékeket tartotta fontosabbnak.

5. Összegezés

A Szeged környékéről települt dohánytermesztési és konyhakertészeti kultúrával rendelkező szentmihályiak falufejlődése nem nevezhető tipikus vajdasági modellnek. Amiben a leginkább eltérnek az átlagos falufejlődéstől, az a múltbeli szegénységben és az azt követő hirtelen meggazdagodásban fogható össze, annak minden előnyös és hátrányos velejárójával együtt.

A kérdőíves adatgyűjtéskor a felkeresetteknek mintegy 20%-a nem volt hajlandó a beszélgetésre. Főleg elfoglaltságukra hivatkoztak és nem kívánatosnak tartották megjelenésünket. Akik viszont fogadtak, jó adatközlőknek bizonyultak. E munka megszületése elsősorban az ő közreműködésüknek köszönhető. Ezzel szemben magyarországi kutatási tapasztalataink azt mutatják, hogy ott

szinte minden ember hajlandó nyilatkozni, de kevesebb – legalábbis a szentmihályiakhoz viszonyítva – információval szolgál.

A felmérés alapján elmondható, hogy Szentmihályon a két világháború között a családok kétharmadának nem volt földje, egyharmadának még háza sem. A nagybirtok torkában fuldokló cseléd és napszámos agrárproletariátus 1946-ban jutott földhöz, és ezáltal felcsillant előtte az önállósodás lehetősége, majd nagy akaraterővel és ambícióval indult el a birtokszerzés útján, ami bizony nehéz és szenvedéssel teli út volt. Akik 1946-ban, a fordulat évében, közép- vagy majdnem középkorúak voltak már, az átélt szenvedések ellenére is ragaszkodással viszonyulnak a földhöz. 1946 minden generáció számára lelki megnyugvást, elégedettséget hozott.

A mai középgeneráció már másként élte át az átalakulást. Nem csak a földvásárláshoz kellett értenie, mint apáiknak.

A kor, amelyben éltek, nemcsak többet adott, hanem többet is követelt tőlük. A 70-es években feltétlenül gépesíteniük kellett gazdaságukat és mind nagyobb mértékben bele kellett vágniuk az igencsak munkaigényes konyhakertészetbe, folytatni a dohánytermesztést, kísérletezni az intenzív állattenyésztéssel és felépíteni egy, a szükségletüket messze felülmúló házat. Tíz-tizenöt év alatt az életük gyökeresen megváltozott. Gyerek- és ifjúkorukat még szegénységben, három generációhoz tartozó patriarchális családban és a falusi közösség összetartásában élték. A gazdálkodásban bekövetkezett nagy változást a lovaknak a gépek általi kiszorításához köthetjük. Mindez a meglévő családi szervezet és generációk közötti összhang felbomlásához vezetett. A legidősebb generáció vezető szerepe megszűnt, ezt a középgeneráció vette át. A hirtelen keletkezett új családi és gazdasági (áringadozások, ésszerű termelés stb.) helyzetben a középgeneráció nem tudott önmaga előtt kellőképpen bizonyítani. Jelentkező elégedetlenségüket az is fokozta, hogy jó módba született gyerekeik tanuláshoz és gazdasági munkához való viszonyulása nem az elvárásaiknak megfelelően alakult.

A legidősebb és a legfiatalabb generációt – annak ellenére, hogy egy családon belül élnek –, már nem köti össze a gazdaság. Ez a helyzet azért is bekövetkezett, mert a középgeneráció a gazdálkodással kapcsolatos szokásokat nem adta át. A régi parasztit ugyanis nem volt ésszerű átadni, az újat pedig ők maguk is tanulták. A középgenerációban egymás mellett él, olykor egymás ellen harcol a régi paraszti és a korszerű, a vállalkozói gazdálkodás, annak szelleme. Az átalakulás terhét és árát ez a generáció viseli és fizeti meg.

A 70-es években pályakezdők már sikeresebben tudták megoldani az említett konfliktusokat. Nem élnek egy fedél alatt, csak egy telken a szüleikkel, külön háztartást vezetnek. Gyerekeiket is befogják a gazdasági munkába. Szüleik – akik fiatalabbak, mint az előző generáció szülei – csak időnként segítenek be a gazdálkodásukba.

A családokban bekövetkezett változások kihatással voltak az egész falu közösségi életére. A szegénység megszűnése, a megfeszített munka és a gazdasági verseny megbontotta a falu egységét, kisebb közösségekre osztotta. A közösségek szerveződésének egy eddig ismeretlen formája jelent meg Szentmihályon: az anyagi javak kikényszerített versenye.

Irodalom

1. Bálint S.: A szögedi nemzet. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged, 1978/79
2. Duba Gy.: Vajúdó parasztvilág. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1974
3. Juhász P.: Zsákutcában van-e a magyar mezőgazdaság? Medvetánc 1. 197–211. o. 1988
4. Kovács T.: Generációs különbségek a szakszövetkezeti tagság körében. Tér és társadalom. 2. pp. 49–62. 1987
5. Kövér Gy.: Iparosodás az agrárországokban. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982
6. Tar I.: A parasztság társadalmi-termelési viszonyainak átalakulása 1930–1985. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988
7. Tóth T.: A magyar mezőgazdaság struktúrája az 1930-as években. Akadémiai Könyviadó, Budapest 1987
8. Valuch T.: Rekviem a parasztságért. Határ füzetek III., Debrecen, 1988
9. Veres P.: Az Alföld parasztsága. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986
10. Statistički godišnjak 1982. Zavod za statistiku Vojvodine

Rezime

Seljačko privređivanje i transformacija načina života u Mihajlovu

Razvoj banatskog sela Mihajlovo ne može se smatrati tipičnim vojvođanskim modelom. Ono po čemu se ponajviše razlikuje od ovog modela može se odrediti u siromaštvu u prošlosti i u naglom bogaćenju koje je potom usledilo. Studija prikazuje gornji proces na osnovu jednog empirijskog merenja izvršenog 1984. godine.

Između dva svetska rata selo su okruživali veleposedi. Lokalno stanovništvo je moglo da privređuje na svega 300 kh. To znači, da je na jednu porodicu prosečno dolazilo jedan kh zemljišne površine. Naravno, u stvarnosti situacija je bila drugačija. 60-70% porodica nije uopšte imalo zemlju, a blizu polovine nije posedovalo čak ni kuće. Jedna trećina porodica imala je 0,5–1,5 jutara.

1946-ta treba da bude zapisana crvenim slovima u istoriji dela. Te je godine više od polovine porodica dobilo zemlju. Uz ekonomski značaj podele zemlje mnogo je veći bio efekat psihološke činjenice, da je ujedno otvorena mogućnost kupovine zemlje. Kupovina zemlje je pružila sadašnjoj najstarijoj generaciji sela samopouzdanje i doživljaj uspeha, koji ih je pratio čitavog života. Stanovnici okolnih naselja su bežali od zemlje, dok su joj Mihajlovčani ostali privrženi. Oni su želeli da ostanu seljaci po svaku cenu. Sav svoj novac ulagali su u kupovinu zemlje. Rastuće stočarstvo je takođe služilo tom cilju.

Od sredine šezdesetih godina ljudi su ušteđeni novac sve više ulagali u izgradnju kuća. 1970-tih godina na dnevnom redu je mehanizacija poljoprivrednih domaćinstava. U vreme vršenja ovog merenja polovina poljoprivrednih domaćinstava je potpuno modernizovala gazdinstvo, dok je trećina obavila to tek delimično. Pored mehanizacije najveći pomak se uočava u sređivanju stambenih prilika. U poslednjih deset godina najbogatiji stanovnici sela su srušili svoje pre desetak godina – već i kupatilom snabdevene – podignute kuće i na njihovom mestu sagradili kuće na sprat – moderne zgrade sa 4-6 soba.

Pored svoje marljivosti svoj nagli ekonomski prosperitet mogu da zahvale činjenici, da se bave intenzivnim poljoprivrednim kulturama. U selu tradicionalno uzgajaju duvan i povrće. Povrće uzgojeno pod folijama i na oranicama stiže na pijace Zrenjanina, Kikinde, Novog Sada, Beograda.

Raspad tradicionalnih seljačkih gazdinstva i formiranje savremenih preduzetničkih gazdinstva započinje sredinom 70-tih godina. Ovakva gazdinstva su veoma fleksibilna: čim se pokaže da proizvodnja ili uzgoj nečega nije rentabilno, smesta se prelazi na proizvodnju takve biljke, odnosno uzgoj one životinje, koja je u datim tržišnim odnosima isplativa. Ovo neprekidno prilagođavanje tržištu uzdrmalo je nervni sistem seljaka Mihajlova, nestalo je njihovo nekadašnje dobro raspoloženje, postali su skloni večitom nezadovoljstvu.

Summary

Small-Scale Farming and Transformation of the Habits of Life in Mihajlovo

The development of the village Mihajlovo in Banat can not be considered as the typical model of Voivodina. Its greatest deviation from this model is reflected in the poverty in the past and in the sudden enrichment thereafter. The study presents this process on the basis of an empiric estimation performed in 1984.

Between the two world-wars the village was surrounded with large estates. The local inhabitants could run the farm only on 300 cadastral acres. It means that the average share was one cadastral acre per family. The real situation was certainly different. 60–70% of the inhabitants did not possess any land and ca. 50% of them did not have even a house. One third of the families had 0,5–1,5 acres.

The year 1946 should be entered with red letters in the history of the village. More than 50% of the families got land in this year. In addition to the economic significance of the land distribution, more important was the psychological fact i.e. the possibility of buying lands. Buying lands gave self-confidence and a lifelong feeling of success to the present-day oldest generation of the village. The inhabitants of the surrounding settlement escaped from the land, while the people of Mihajlovo hung on it. They wanted to be peasants at any price. They spent all their money on buying land. The increasing cattle raising served this purpose, too. From the middle of the 60s people applied more and more their savings on the house-building. In the 1970s the mechanization of the farms came gradually into general use. In the moment of the mentioned estimation the modernization was completely performed in 50% of agricultural households and only partially in the further one third ones. Beside the mechanization the most important progress may be observed in the field of housing conditions. In the last ten years the richer people of the village broke down their houses built 15–20 years ago (already equipped with bathrooms) and constructed contemporary one-storeyed buildings (with 4–6 rooms) instead of the old ones.

Their sudden economic progress, beside their diligence, is also due to their intensive occupation with agricultural growings. The tobacco- and vegetables-growing is traditional in the village. Their hot-house and field vegetables reach the markets in Zrenjanin, Kikinda, Novi Sad and Belgrade. The disintegration of the traditional peasant farms and the development of the contemporary enterpreneurial holdings may be observed from the middle of the 1970s. These holdings are quite elastic: when the raising or growing of anything is not profitable any more, they switch over to growing such plants or raising such animals which are profitable in the given market conditions. This permanent accomodation to the market meant mental shocks for the peasants of Mihajlovo, it damped their spirits and made grumbling people from them.